

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента на дисертацію

Гавловського Дмитра Володимировича на тему

«ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ МАНІПУЛЯЦІЇ ТА ПРОПАГАНДИ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора

філософії в галузі журналістики

У період повномасштабної російсько-української війни інформаційно-комунікаційний простір перетворився на повноцінний театр воєнних дій, де технології маніпуляції, дезінформації та пропаганди застосовуються як зброя масового когнітивного ураження. Дослідження соціокомунікаційних механізмів функціонування цих технологій є не просто теоретично значущим, а й критично важливим для забезпечення інформаційної безпеки та національної стійкості України.

Особливою заслугою автора є методологічно коректне переосмислення меж і способів дослідження цифрового середовища. Здобувач обґрунтовано відмовився від претензії на прямолінійний первинний моніторинг усього цифрового простору, зосередившись на вторинному аналізі систематизованих і верифікованих даних провідних українських і міжнародних фактчекінгових та медіааналітичних платформ (ЦПД при РНБО, EUvsDisinfo, StopFake, «Детектор медіа», ІМІ тощо). Це дозволило забезпечити високий рівень надійності, відтворюваності та об'єктивності отриманих наукових результатів.

Структура та зміст роботи вибудовані послідовно та логічно. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел (235 найменувань) та 24 додатків. Основні теоретичні положення, емпіричні дані та прикладні висновки дисертаційного дослідження Д. В. Гавловського повною мірою висвітлено в публікаціях здобувача. За темою дисертації опубліковано 17

наукових праць, з-поміж яких: 4 статті у фахових наукових виданнях України категорії «Б» зі спеціальності «Журналістика» (опубліковані протягом 2024–2025 рр.) та 13 апробаційних публікацій у матеріалах міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій (2022–2025 рр.).

У першому розділі здобувач опрацював розважливе теоретико-методологічне підґрунтя, детально проаналізувавши зарубіжний та вітчизняний досвід дослідження маніпуляцій і пропаганди (від класичних концепцій В. Ліппмана, Г. Ласвелла, Е. Бернейса, Ж. Еллюля до праць сучасних українських комунікативістів). Автор вдало уточнив співвідношення маніпуляції та пропаганди, трактуючи маніпуляцію як приховану, інструментальну складову ширшої пропагандистської системи.

У другому розділі висвітлено специфіку функціонування маніпулятивно-пропагандистського впливу як чинника формування внутрішнього та зовнішнього медійного простору. Дисертант класифікував ворожі технології за рівнем залучення людини (на класичні, змішані та новітні) та упорядкував 22 стратегічні наративи РФ за чотирма базовими меседжами, довівши системність ворожого впливу.

У третьому розділі здійснено глибокий емпіричний аналіз новітніх практик маніпулятивного контенту. Особливу цінність має здійснений автором компаративний аналіз функціонування пропаганди в умовах вільного та обмеженого доступу до мережі Інтернет, а також ґрунтовна оцінка загрози використання штучного інтелекту (deepfake, мережі клонованих медіа, алгоритмічне підсилення).

У четвертому розділі здобувач успішно здійснив перехід від теоретико-емпіричного аналізу до конструювання прикладної системи протидії. Створено багаторівневу концептуальну модель (індивідуальний, освітній, платформенний, державний рівні), ядром якої виступає навчальний модуль із 12 практичних інструментів аналізу інформаційних повідомлень.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому дисертант на основі вторинного аналізу верифікованих даних медіааналітичних платформ (2022–2026 рр.) розробив й експериментально апробував багаторівневу медіаосвітню модель протидії інформаційним маніпуляціям і пропаганді, де індивідуально-освітній рівень доведено до стану прикладного інструментарію, а платформенний та державний рівні представлено у вигляді чітких стратегічних рекомендацій. У роботі сформовано й операціоналізовано навчальний модуль із 12 інструментів деконструкції контенту (охоплюють когнітивний, емоційний, логічний, джерельний, контекстуальний, візуальний, темпоральний та поведінковий рівні); здійснено кількісну оцінку ефективності медіаосвітнього впливу за схемою «претест–посттест» ($N = 47$) із застосуванням адаптованих метрик ($P_{\text{before}} = 0,53$, $P_{\text{after}} = 0,78$, абсолютний приріст $D = 0,25$, відносна ефективність $E_{\text{model}} = 0,48$, або 48%).

Практичне значення отриманих результатів полягає у повній готовності розробленого навчального модуля до інтеграції в освітній процес за спеціальністю 061 «Журналістика», використання у тренінгових програмах із медіаграмотності, а також у журналістській практиці та діяльності фахівців зі стратегічних комунікацій.

Оцінюючи позитивно високий науково-теоретичний і прикладний рівень дисертаційної роботи Д. В. Гавловського, вважаємо за необхідне висловити такі зауваження, корективи та дискусійні питання:

1. Щодо коректності паспортизації та атрибуції додатків дослідження звертає на себе увагу суцільне одноманітне маркування джерельної бази у додатках до дисертації (Додатки А–Ш), де під кожною таблицею та схемою зазначено: *«Джерело: розроблено автором»*. Погоджуючись із тим, що графічна систематизація та композиційне впорядкування матеріалу є особистим здобутком Д. В. Гавловського, вважаємо за необхідне вказати на методологічну неточність такого підходу. У Додатках А, Г, Д, Е, Ж, Н, П, де висвітлюються

загальноприйняті у міжнародній науковій спільноті класифікації наративів, класичні дефініції маніпуляцій та теоретичні концепції комунікативістики, коректнішим було б паспортизувати матеріал як *«Систематизовано автором на основі [перелік фундаментальних джерел]»*, оскільки здобувач узагальнює вже наявний науковий дискурс. Це стосується і Додатку Х (*«Алгоритм функціонування індивідуального рівня моделі...»*), де репрезентовано класичний когнітивно-поведінковий ланцюжок опрацювання інформації (Сприйняття → Аналіз → Виявлення → Рішення → Реакція), що базується на фундаментальних теоріях масової комунікації та соціальної психології. У Додатках У, Ф, Ш (Таблиці Ш.1–Ш.11), де репрезентовано розгортання російських стратегічних наративів у 11 країнах світу, позначка *«Розроблено автором»* мала б супроводжуватися більш чіткою вказівкою на джерельну базу вторинного аналізу: *«на основі моніторингових звітів ЦПД при РНБО, EUvsDisinfo, StopFake тощо»*. Подібна нівеляція атрибуції стирає межу між опрацюванням доведеного теоретично-емпіричного масиву та дійсно автентичними науково-прикладними розробками дисертанта, як-от, зокрема, його концептуальною моделлю протидії (Додаток Ц).

У змістовому наповненні Додатка У спостерігається вживання невластивих українській мові активних дієприкметників теперішнього часу із суфіксами -уч- / -юч-, що є калькуванням із російської мови. Зокрема, при описі пропагандистських комплексів здобувач використовує некоректні конструкції замість нормативних відповідників сучасної української академічної мови: *«дискредитуючі (меседжі / комплекси)»* – замість *дискредитувальні, дискредитаційні або ті, що дискредитують*; *«дискримінуючі»* – замість *дискримінаційні або дискримінувальні*; *«експлуатуючі»* – замість *експлуатаційні або експлуатувальні*; *«дестабілізуючі / провокуючі»* – замість *дестабілізувальні / провокувальні (або дестабілізаційні / провокативні)*.

2. Щодо джерельної бази вторинного аналізу, то у роботі зазначено, що емпіричним матеріалом слугував масив із 28 підсумкових аналітичних джерел медіааналітичних платформ за 2022–2026 рр. Дисертанту варто було б чіткіше окреслити критерії відбору саме цих 28 позицій із загального масиву моніторингових звітів, опублікованих зазначеними інституціями за чотири роки повномасштабної війни.

3. У контексті репрезентативності та обсягу вибірки емпіричного тестування безперечним здобутком праці є здійснена Д. В. Гавловським емпірична апробація розробленого навчального модуля, у якій взяли участь 47 респондентів. Розраховані автором показники переконливо свідчать про ефективність запропонованої методики (зокрема, фіксується зростання здатності до розпізнавання маніпуляцій на 48 %). Водночас вважаємо за необхідне зауважити, що обсяг вибірки у 47 осіб є дещо обмеженим для дисертаційного методологічного узагальнення. Розширення кількісного складу респондентів та їх сегментація за соціально-демографічними, віковими та професійними групами дозволили б перевірити стійкість та універсальність розробленої моделі у ширшому медіадискурсі.

4. Щодо представлення структури комплексу наративів. Під час аналізу субнаративних комплексів (зокрема, Комплексу 4 щодо «успішності» економіки країни-агресора та «занепаду» країн-донорів) автор вдало наводить приклади підміни понять та «некромови». Водночас у тексті третього розділу було б доцільно чіткіше відокремити суто текстові маніпулятивні прийоми від мультимедійних кейсів (як-от аналіз відомого відеоролика 2022 року про «загибель європейців без газу»), що дозволило б глибше проілюструвати мультимодальний характер сучасної пропаганди.

5. Наскільки об'єктивною та універсальною є запропонована авторська модель протидії, зважаючи на те, що вона значною мірою спирається на інструментарій фактчекінгових і медіааналітичних платформ, аудиторія яких

зазвичай уже має базовий рівень медіаграмотності та критичного мислення? На с. 187 дисертант зазначає: *«Посилання на анкету поширювалося серед повнолітніх користувачів через особисті професійні контакти автора, соціальні мережі та месенджери; до участі залучалися представники державного та приватного секторів, які регулярно взаємодіють із цифровими інформаційними ресурсами»*. Як, на думку здобувача, розроблений індивідуально-освітній модуль (із 12 інструментів) може бути адаптований для формування реальної інформаційної стійкості у соціально та демографічно різномірних груп аудиторії – зокрема тих споживачів, які не мають високої цифрової грамотності, не належать до професійних кіл здобувача та перебувають під тривалим впливом викривленого чи монополізованого джерельного середовища?

Висловлені дискусійні зауваження, коментарі та уточнена джерелознавча вимога не нівелюють загального позитивного враження від виконаного обсягу роботи. Здобувач упорався з окресленим корпусом дослідницьких завдань. Окремі ж наукові аспекти, що в розвідці автора мають лише орієнтаційний характер, можуть слугувати підґрунтям для подальших розвідок – зокрема щодо впливу технологій штучного інтелекту на генерування дезінформації, а також розробки практичних рекомендацій із підвищення стійкості локальних медіапросторів і медіаграмотності аудиторії у цифровому середовищі.

За здійсненим аналізом пропонованого до захисту дослідження від формулювання теми й означення суті проблеми до розбору науково-теоретичних питань, порушених у ньому, маю усі підстави стверджувати: дисертація Д.В. Гавловського «Інформаційні технології маніпуляції та пропаганди періоду російської агресії в Україні», є самостійною науковою працею, виконаною особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису, містить оригінальні науково обґрунтовані результати і наукові положення, що, дійсно, представляють цінність для української журналістської науки. Відповідає вимогам до дисертацій, що подаються на здобуття наукового ступеня доктора

філософії з галузі знань – 06 Журналістика за спеціальністю 061 – журналістика.
Автор дослідження, Гавловський Дмитро Володимирович, заслуговує на
присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі журналістики.

Рецензент:

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,

професор факультету журналістики

Запорізького національного університету

В. А. Ковпак